

TÂRİH-İ CÜLÛS-I
SULTÂN MUSTAFA HAN-I SÂLİS

TEŞRİFATÇI MEHMED ÂKİF BEY

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 5

Tıpkıbasım Serisi : 3

Kitabın Adı : *TÂRİH-İ CÜLÛS-I SULTÂN MUSTAFA HAN-I SÂLİS*
Sultan Üçüncü Mustafa Tarihi

Müellifi : TEŞRİFATÇI MEHMED ÂKİF BEY

Giriş : Erhan Afyoncu
M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,
Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2108

Editör : Erhan Afyoncu

Baskı : Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok 34310
Haramidere-İstanbul. Tel: 0212 412 17 77
Sertifika No. 12027

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2012

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey
Sultan Üçüncü Mustafa Tarihi, *Târib-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*

1. Tarih, 2. Osmanlı Tarihi, 3. III. Mustafa, 4. Teşrifatçı
Mehmed Âkif, 5. Teşrifat, 6. Erhan Afyoncu

ISBN: 978-975-17-3661-1

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Ticarethane Sok. No: 12 34410 Sultanahmet/Fatih/İstanbul

Tel: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 555 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

**TÂRİH-İ CÜLÛS-I
SULTÂN MUSTAFA HAN-I
SÂLİS**

SULTAN ÜÇÜNCÜ MUSTAFA TARİHİ

(İNCELEME – TIPKIBASIM)

TEŞRİFATÇI MEHMED ÂKİF BEY
(ö. 1768)

*Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,
Esad Efendi Koleksiyonu, No. 2108'deki Nüshanın
Tıpkıbasımı*

Giriş
Erhan Afyoncu

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrılmalara, kimi zaman da uzlaşma ve işbirliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçukludan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı önplanda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
T. C.
Başbakan

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	5
GİRİŞ	9
I. Mehmed Âkif Bey'in Hayatı	9
II. <i>Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'in</i> Mahiyeti ve Kıymeti	14
III. <i>Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis ve Vuku'ât-ı Dîvâniyye</i>	21
IV. Tıpkı Basımı Yapılan Esad Efendi No. 2108'deki Yazma ve Hususiyetleri	22

GİRİŞ

Mehmed Âkif Bey'in Hayatı ve *Târih-i Cülûs-ı
Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*

Erhan Afyoncu*

Hayatı

Mîrimîran Ebûbekir Paşa'nın oğlu Mehmed Âkif Beyefendi, vesikalarda "orta boylu elâ gözlü açık kaşlı" olarak tarif edilmektedir¹. Babası Ebûbekir Paşa, Kayserili Ali Paşa'nın torunudur. 1167'de (1754) vefat eden Ebûbekir Paşa, Sadrazam İvaz Mehmed Paşa'nın da damadıdır². Babasının paşalığından dolayı bey, kendisi de bürokraside görev yaptığı için efendi ünvanını almıştır. Bu sebeple genellikle Mehmed Âkif Beyefendi olarak anılmıştır. Mezartaşında künyesi Ebûbekir Paşazâde Mehmed Âkif Seyyid Bey diye yazılmıştır.

Mehmed Âkif'in Osmanlı bürokrasisinden yetiştiği anlaşılacakla birlikte, hangi kalemden yetiştiğine dair bir malumata sahip değiliz.

İlk olarak 28 Şevval 1145-15 Şevval 1146 (13 Nisan 1733-21 Mart 1734) tarihleri arasında Kefe mukataacısı olarak karşımıza çıkmaktadır³. Daha sonra ise 1151'de (1738) teşrifatçı vekili olarak görüyoruz⁴. Bir yıl sonra 1739'da ise Nişancı Vezir Ahmed Paşa'nın divân kâtipliği hizmetindedir⁵.

* Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

1 Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûdu Kadime Arşivi (=TKA), *Timar Rûznâmçe Defterleri* (=TRD), nr. 909, s. 158-160.

2 Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 302.

3 O dönemde Mehmed Âkif isimli başka bir bürokrasi çalışanına rastlamasak da Kefe mukataacılığı yapan Âkif Mehmed Bey'in müellifimizle aynı kişi olup, olmadığına bir ihtiyat payı koyuyoruz (Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Babıasafî Ruûs Kalemi (=A.RSK), nr. 1571, s.16).

4 Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 99.

5 TKA, TRD, nr. 909, s. 158-160.

Paşanın divân kâtipliğini yaparken Aydın Sancağı'nda Birgi Nâhiyesi'nde 5.000 akçe timar tasarruf etmektedir. Ancak timarı bî-hâsıl olduğu için 26 Şabân 1152'de (28 Kasım 1739) Teke Sancağı'nda Karahisar Nâhiyesi'nde sahibinin ölümünden dolayı boşalan 5.400 akçelik timarı alarak gelirini 10.400 akçeye yükseltmiştir⁶. Bir süre sonra da Eyâlet-i Cezâyir'in defter kâtipliği Kapudan Vezir Süleyman Paşa tarafından 11 Ramazân 1152'de (12 Aralık 1739) Mehmed Âkif Bey'e tevcih edilmiştir⁷. Daha sonra tersanede reis vekilliği yapmıştır. Tersane reis vekiliyken 2 Rebûlâhir 1153'te (27 Haziran 1740) teşrifatçılığa tayin edilmiştir. 12 Şevval 1154 (21 Aralık 1741) ve 19 Şevval 1155 (17 Aralık 1742) tarihli tevcihatlarda makamında ibka edilmiştir⁸.

Mehmed Âkif Beyefendi, teşrifatçı iken 1156 Ramazan Bayramı'nda teşrifatta büyük bir kargaşa ortaya çıktı. 1 Şevval 1156'da (18 Kasım 1743) Osmanlı tarihinde daha önce eşine rastlanmayan bir hadise meydana geldi ve padişahla bayramlaşma sırasında ciddi bir teşrifat krizi yaşandı. Ramazan Bayramı tebrik merasiminde Cebeci, Topçu ve Top Arabacı Ocakları, teşrifat kurallarının hilâfına Yeniçeri Ocağı'ndan önce geçtikleri için asker arasında şikâyetlere sebep oldu. Teş-

6 TKA, TRD, nr. 901, s. 55-56.

7 "...Eyâlet-i Cezâyir'in kitâbeti[ne] mutasarrıf olan İsmail bin yüz otuz iki senesinde ancak tîmâriyle tekâüd olup kitâbet gedüğü kimesneye verilmeyüp ol vechile mahlûl olmağın sene isnâ ve hamsîn ve mi'e ve elf Ramazân'ının on birinci günü târihiyle zikr olunan kitâbet gedüğü mûmâ-ileyh Mehmed Âkif zide mecdühunun tîmârına ilhâken destûr-ı mükerrrem Vezîr Kapudân Süleymân Paşa tarafından ilhâken tevcih olunup mühürlü tezkire verilmekle inâyet ricâ etmeğın mücebince tevcih ve hidmet-i vâfirede istihdâm olmak emr olunup sâdir olan emr üzre sancağında sâkin olup alâ mâ hüve'l-me'mûr sefere eşmek şartıyla mûmâ-ileyh Mehmed Âkif zide mecdühuya Eyâlet-i Cezâyir'in defteri kitâbeti hidmetinde istihdâm olunmak için sene isnâ ve hamsîn ve mi'e ve elf Ramazân'ının on ikinci günü târihiyle hükm-i şerif verildikten sonra tezkiresi ihrâc olunmak fermân buyurulmağın ber-müceb-i fermân-ı âli zikr olunan on bin dört yüz akçe tîmâr ile Eyâlet-i Cezâyir'in defteri kitâbeti gedüğü vech-i meşrûh üzre mûmâ-ileyh Mehmed Âkif zide mecdühunun tîmârına ber-vech-i ilhâk tevcih olunup berât-ı âlişân için tezkire verildi. Tahrîren fi 13 şehri-i Şevval sene isnâ ve hamsîn ve mi'e ve elf". Bk. TKA, TRD, nr. 901, s. 63-64.

8 BOA, A.RSK, nr. 1561, s. 2.

rifatta karışıklık yaşanmasının baş sorumlusu olarak Teşrifatçı Mehmed Âkif görüldü. Mehmed Âkif'in İran seferi dolayısıyla Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'nın yanında cephede olması teşrifatçıyı kurtarmaya yetmedi. I. Mahmud, yeniçerilerin şikâyetlerini ortadan kaldırmak adına Teşrifatçı Mehmed Âkif'in öldürülmesini istedi. Bu durumu haber alan Reisülküttâb Râgıb Mehmed Paşa, sadrazama müracaat edip, Âkif Efendi'nin affedilmesi için bir şeyler yapmasını istedi. Sadrazam Hasan Paşa da bu rica üzerine yeniçeri ağası ve ocak ileri gelenleri ile görüşerek, gönüllerini kazandı. Daha sonra padişaha bir telhis yazarak ocak ileri gelenlerinin Mehmed Âkif'in affedilmesini istediklerini bildirdi. Bu telhisten sonra Âkif'in öldürülme emri sürgüne tebdil edildi. Bunun üzerine Mehmed Âkif Bey, Bozcaada'ya sürülüp, teşrifatçılığa ise 7 Şevval 1156'da (24 Kasım 1743) Beylikçi Nâilî Abdullah Efendi getirildi⁹.

Teşrifatçılık yaparken 20 Zilkade 1153'te (6 Şubat 1741) hisse ilhak ederek timarı 14.999 akçeye yükseltilmişti¹⁰. 3 Safer 1156'da (29 Mart 1743) ise 6.532 akçe hisse ilhak ederek timarı zeâmet olmuştur. 26 Rebiülâhir 1156'da (19 Haziran 1743) 5.500 akçe hisse ilhak ederek zeâmetini 27.031 akçeye yükselmiştir. Ancak 8 Zilkade 1159'da (22 Kasım 1746) 5.500 akçelik ilhak ettiği hisse sahibi Ali'nin fevti gayri vaki olmağla timar geri alınarak zeâmeti 21.531 akçeye düşmüştür¹¹. 5 Muharrem 1165'te (24 Kasım 1751) 6.199 akçe hisse ilhak ederek zeâmeti 27.730 akçeye yükselmiş ve bu zeâmetini ölümüne kadar tasarruf etmiştir¹².

Mehmed Âkif Beyefendi, teşrifatçılıktan azledilip, Bozcaada'ya sürüldükten bir süre sonra affedilerek 12 Şevval 1158'de (7 Kasım 1745) küçük evkaf muhasebeciliğine tayin edildi¹³.

9 *Vak'ânüvis Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydınar, İstanbul 2007, s. 833-834; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1988, s. 63; Filiz Karaca, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 100.

10 TKA, TRD, nr. 909, s. 158-160.

11 TKA, TRD, nr. 909, s. 158; nr. 944, s. 83-85, 90-92.

12 TKA, TRD, nr. 1045, s. 117-120.

13 İzzî, *Tarih*, I, İstanbul 1199, vr. 33b-34a.

Bu memuriyette bir yıl görev yaptıktan sonra azledilmiş¹⁴, ardından 5 Rebiülâhir 1160'da (16 Nisan 1747) mîrî kalyonlar kâtibi olmuştur. Ancak bu görevde bir yılını tamamlamadan yerine 5 Şevval 1160'da eski bostancıbaşı Hüseyin Paşa damadı Ahmed Efendi getirilmiş, Âkif Bey'e ise bir senelik avâidi verilmiştir. 8 Şevval 1162'de (1749) tekrar mîrî kalyonlar kitâbetine getirilmiş ve 6 Şevval 1163'e kadar bu görevde kalmıştır (8 Eylül 1750). İki yıl mâzul kaldıktan sonra 9 Şevval 1165'te (20 Ağustos 1752) üçüncü kez mîrî kalyonlar kâtibi olmuştur. Yine bir yıl mutat hizmette bulunduktan sonra 10 Şevval 1166'ya (10 Ağustos 1753) kadar hizmette kalmıştır¹⁵.

Hâcegânlıktan mâzul olduğu sırada Teşrifatçı Süleyman İzzî'nin vefatı üzerine 18 Cemâziyelâhir 1168'de (1 Nisan 1755) tekrar teşrifatçılık ve devâtdârlık-ı divân-ı hümayûn görevine getirildi¹⁶. 6 Şevval 1168 (16 Temmuz 1755), 6 Şevval 1169 (4 Temmuz 1756), 5 Şevval 1170 (23 Haziran 1757), 5 Şevval 1171 (12 Haziran 1758), 4 Şevval 1172 (31 Mayıs 1759), 4 Şevval 1173 (20 Mayıs 1760), 10 Şevval 1174 (15 Mayıs 1761) tevcihatlarında görevinde ibka edildi¹⁷. 5 Şevval 1175'te (29 Nisan 1762) ise küçük kal'a tezkireciliği ilhâkıyla teşrifatçılık görevi tekrar ibka olundu¹⁸.

14 Küçük evkaf muhasebeciliğine 9 Şevval 1159'da (25 Ekim 1746) Vekayinüvis Süleyman İzzî Efendi tayin edilmiştir (Bk. BOA, A.RSK, nr.1588, s. 9; İzzî, *Tarih*, I, 70a-b).

15 BOA, A.RSK, nr.1588, s. 10.

16 BOA, A.RSK, nr. 1588, s. 97 (Ve yine sene-i merkûme mâh-ı cemâziyelâhiresinin on sekizinci günü hâcegân-ı divân-ı âliden sabıkâ Vekâyî'nüvis-i Devlet-i Aliyye olup, el-yevm Teşrifâtî el-Hâc İzzî Süleymân Efendi birkac gün âriza-i imtizâc hasebiyle hastalanup dâr-ı bekâya irtihâl eylediler....Hem ol gün mukaddemâ teşrifâtçılık hizmetinde olan divân hâcegânından Âkif Mehmed Efendi hizmet-i teşrifâtide mukaddemâ istihdâm olduğu hasebiyle vukuf-i tâmmı olup, her vechile fazl u ma'ârif ve nice ulûm ü avârif ile akrân ü emsâline fâyık olmağın, teşrifâtçılığa ilbâs-ı hil'at olundu. Bk. Hakim, *Tarih*, I, TSMK, Bağdat Kısmı, nr. 231, vr. 123b).

17 BOA, A.RSK, nr. 1588, s. 97; Hakim, *Tarih*, I, vr. 135a, 469b; Hakim, *Tarih*, II, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (=TSMK), Bağdat Kısmı, nr. 233, vr. 53a, 92a, 132b.

18 BOA, Ali Emiri, III. Mustafa, nr. 5354, s.1.

Sekiz yıl sürdürdüğü teşrifatçılık görevinden 8 Şevval 1176'da (22 Nisan 1763) ayrılarak büyük tezkirecilığe tayin edildi¹⁹. Bir yıl tezkirecilik yaptıktan sonra 6 Şevval 1177'de (8 Nisan 1764) süvari mukabeleciliğinde (atlu mukabeleciliği) görevlendirildi²⁰. Bu görevinde bir yılı tamamlamadan 23 Rebiülevvel 1178'de (20 Eylül 1764) teşrifatçılık makamının boşalması üzerine tekrar teşrifatçılığa getirildi. Teşrifatçılığa tayin edilirken süvari mukabeleciliğinde de ibka edildi²¹. 4 Şevval 1178'de (27 Mart 1765) teşrifatçılıkta ibka edildi, ancak süvari mukabeleciliği Süleyman Bey'e verildi²². Mehmed Âkif Beyefendi, 1 Cemâziyelâhîr 1179'da (15 Kasım 1765) teşrifatçılıktan azledilerek yerine Abdullah Nâîlî'nin kardeşi Ebûbekir Vahdetî Efendi tayin edildi²³.

Mehmed Âkif Bey'in Şevval tevcihatı gelmeden 1 Cemâziyelâhîr'de azledilmesi sağlığıyla ilgili bir gelişmeden olabilir. Nitekim azledildikten sonra ölümüne kadar yaklaşık iki buçuk

19 *Ruzmerre*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nr. 397, vr. 74a; Hakim, *Tarih*, II, vr. 157a. Bu tayin aynı tarihte tezkirecilikten reisülküttâb olan Numan Enis Efendi'nin tasarrufuyla yapılmış olabilir. Numan Enis Efendi'nin reisülküttâblığı için bk. Recep Ahışhalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 42.

20 BOA, A.RSK, Dosya kısmı, nr. 2031/109; Hakim, *Tarih*, II, vr. 157a.

21 BOA, Ali Emiri, III. Mustafa, nr. 5354, s.1; *Ruzmerre*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nr. 397, vr. 83b. (Serçavuşân-ı dergâh-ı âlî merhûm İvaz Mehmed Paşa-zâde Ali Bey çavuşbaşılıktan azl ve hâlâ Teşrifâtî Kalemiyye Halifesi Ahmed Efendi çavuşbaşılığa şâyân olmağla ilbâs-i hil'at olundu. ...Ve sâbıkı Teşrifâtî Âkif Efendi, Tezkire-i Evvel hizmetinden ma'zûl ve mukabele-i süvâri iken yine teşrifât hizmetine mukabele-i süvâri mansıbı ibkâsıyla ta'yîn ve ilbâs-i hil'at olundu. Bk. Hakim, *Tarih*, II, vr. 190b-191a).

22 BOA, Ali Emiri, III. Mustafa, nr.5354, s.1 (Serçavuşân-ı dergâh-ı âlî merhûm İvaz Mehmed Paşazâde Ali Bey çavuşbaşılıktan azl ve hâlâ Teşrifâtî Kalemiyye Halifesi Ahmed Efendi çavuşbaşılığa şâyân olmağla ilbâs-i hil'at olundu. ...Ve sâbıkı Teşrifâtî Âkif Efendi, tezkire-i evvel hizmetinden ma'zûl ve mukabele-i süvâri iken yine teşrifât hizmetine mukabele-i süvâri mansıbı ibkâsıyla ta'yîn ve ilbâs-i hil'at olundu. Bk. Hakim, *Tarih*, II, TSMK, Bağdat Kısmı, nr. 233, vr. 190b-191a).

23 "Ve bu esnâda sene-i merkûme Cumâdelâhîresi gurreinde ... Teşrifâtî Âkif Efendi dahi azl, merhûm Nâîlî Paşa birâderi Ebûbekir Efendi ilbâs-i hil'at.." Bk. Hakim, *Tarih*, II, TSMK, Bağdat Kısmı, nr. 233, vr. 190b-191a).

yıl yeni bir memuriyette görev almasıyla ilgili bir kayda rastlayamadık. Mehmed Âkif Beyefendi, 1 Zilhicce 1181'de (19 Nisan 1768) vefat ederek Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi²⁴. Ölümü üzerine zeâmeti başkasına tevcih edilirken çocuksuz olduğu zikredilmiştir²⁵. Mehmed Âkif Bey, Salacak'ta bir mescid inşa ettirmiştir²⁶.

Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'in Mahiyeti ve Kıymeti

Osmanlı İmparatorluğu'nun teşrifat kaide ve usullerine *Fatih Kanunnâmesi*'nden itibaren birçok lâyiha ve kanun derlemesinde (Lütfi Paşa, Koçi Bey, Hezarfen Hüseyin, Tevkiî Abdurrahman Paşa) rastlamaktayız. Ancak ilk defa bir teşrifatçı tarafından bu kalemin kaide ve usullerinin derlemesini, XVIII. yüzyıl başlarında Ni'metî Ahmed Efendi yapmıştır. Bu eserden önce Gelibolulu Mustafa Âlî'nin teşrifatla ilgili kaleme aldığı bir eseri vardır. Âlî, her zaman yaptığı gibi *Teşrifatnâme*'de de devlet teşkilâtındaki bozuklukları, çeşitli zümrelerin yaşayış ve anlayışını sert bir dille tenkit etmekten çekinmemiştir. 33 bölümden meydana gelen bu eserinde vezir, beylerbeyi, serdar, ulemâ gibi devlet görevlilerinin uyması gereken kaide-leri, mevkilerin usulüne uygun dağıtılmasını, sefere çıkmayı, hizmetkârlara usulünce lütüfta bulunulması ve iyi muamele edilmesi, timar, zeâmet, günlük narh, giyip kuşam, yeme içme âdâbını anlatır²⁷.

24 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, İstanbul 1311, s. 287; Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, I, 305; II 735. Mezar taşında "Merhûm mağfurunleh teşrifâtçı-i esbâk Ebûbekir Paşazâde Akif Mehmed Seyyid Bey, ruhi çün el-Fatiha, fi 1 Zilhicce sene 1181" yazmaktadır.

25 "Bilâ-veled fevtinden ancak zeâmeti şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mücebince Seyyid Mehmed'e verilmiştir. 27 Z sene (1)181 (Bk. TKA, TRD, nr. 1045, s. 117-120). Bu kayıt çocuksuz olduğu kadar erkek çocuğu olmadığına da delalet edebilir.

26 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, haz. Ahmet Nezh Galitekin, İstanbul 2001, s. 636. Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, I, 302-305.

27 Esra Keskinilınç Akdaş, *Gelibolulu Mustafa Ali Teşrifatnâme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

20 yıldan fazla teşrifatçılık ve devâtdârlık yapan Bolulu Ni'metî Ahmed Efendi'nin²⁸ devlet teşrifatı ve kanunlarıyla ilgili eseri ise kayıptır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bazı kitaplarında özel kütüphanesinde bulunduğunu belirttiği *Ni'metî Efendi Kanunnâmesi*'ni kullanmıştır²⁹. Muhtemelen Uzunçarşılı'nın bir kütüphanedeki yazmadan kendi kütüphanesi için istinsah ettiği bu nüsha ile aslının yeri bugün bilinmemektedir. *Ni'metî Efendi Kanunnâmesi'nin Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi*'ne benzediği anlaşılmaktadır³⁰.

Ni'metî Ahmed Efendi'den sonra oğlu Teşrifatîzâde Mehmed Efendi, zamanında oldukça karışık durumda bulunan teşrifat kanunlarını derleyerek, bir eser meydana getirmiştir. Ni'metî Efendi'nin eseri elimizde olmadığı için, bu sahada yazılmış mevcut ilk eser Teşrifatîzâde Mehmed bin Ahmed'in *Defter-i Teşrifât* adlı eseridir. Eserde Osmanlı teşrifat ve devlet teşkilatına ait önemli bilgiler vardır³¹.

28 İsmail Belig, *Nuhbetü'l-âsâr Li-Zeyli Zübde'ti'l-Eş'ar*, haz. Abdülkerim Abdulkadriroğlu, Ankara 1999, s. 487; Nuran Altuner (Üzer), *Safâyi ve Tezkiresi*, I-III, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 137; Salim, *Tezkire-i Salim*, İstanbul 1315, s. 679; *Sicill-i Osmânî*, IV, İstanbul 1311, s. 575.

29 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. XV, 140, 194, 322; Aynı yazar, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 205, 263, 319, 579.

30 Filiz Karaca, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 28; Filiz Karaca (Çalışkan), *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık (Tanzimat Öncesi)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 126.

31 Filiz Çalışkan, "Defter-i Teşrifat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 94; Aynı yazar, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık (Tanzimat Öncesi)*, s. 130-131; Aynı yazar, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 72; Halil Mercan, *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı (Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996; Rhoads Murphey, "The Ottoman and the Creation and Sustaining of Tradition: Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi's Defter-i Teşrifat As a Guide to Understanding the Principles Animating Ottoman Dynastic Ritual at the Turn of the Eighteenth Century", *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 2000, s. 335-340; Erhan Afyoncu, "Teşrifâtîzâde Mehmed bin Ahmed'in Hayatına Işık Tutacak Bir Vesika", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı: 16 (İzmir 2001), s. 113-120.

XVIII. yüzyıl bürokratlarından Abdullah Nâilî Paşa, 1156-1160 (1743-1747) yılları arasında teşrifatçılık makamındayken, görevini daha iyi yapabilmek için bazı merasim kaidelerinin ihdas sebeplerini ve anlamlarını inceleyerek *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifât* adlı bir eser meydana getirmiştir³².

Mehmed Âkif'in *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis* diye bilinen eseri de bir teşrifatçı tarafından yazılmış kalemin kaide ve usulleri ile dönemindeki merasimlere ait bir eserdir. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, 16 Safer 1171-9 Şevval 1174 (30 Ekim 1757-14 Mayıs 1761) tarihleri arasındaki hadiseleri ihtiva eder. Eserde, genel olarak teşrifata müteallik hususlar aktarılmakla birlikte, yıllık Şevval tevcihatları ile diğer azil ve tayinlerle, yeri geldikçe siyasi, askerî, iktisadî vs. konulara dair de önemli bilgiler verilmektedir. Çoğu zaman da konuyla ilgili vesikaları eserine almıştır.

Mehmed Âkif, III. Mustafa'nın cülûsunu ve bu münasebetle yapılan merasimleri teferruatlı bir şekilde anlatarak eserine başlamıştır. Müellifin, III. Mustafa'nın cülûsu münasebetiyle yapılan merasimleri ayrıntılı bir şekilde anlatması bir tesadüf değil, bilakis bilinçli bir tercihtir. Zira bu dönemde teşrifatçılık makamında olan müellifimizden yeni sultanın cülûsunu tertip etmesi istenmiştir. Bu münasebetle Mehmed Âkif de daha önceki sultanların cülûslarında yapılan merasimleri tetkik etmeye başlamış ve araştırmaları sonucunda maalesef bu hususa dair müstakil bir eserin kaleme alınmadığını ve bu konuda tarihçilerin de teferruatlı bilgi vermediklerini müşahede etmiştir. Bunun üzerine müellifimiz de eserine III. Mustafa'nın cülûsunda yapılan merasimleri ayrıntılı bir şekilde anlatarak başlamıştır³³.

32 Mehmet İpşirli, "Abdullah Nâilî Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 124-125; Filiz Karaca (Çalışkan), *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık (Tanzimat Öncesi)*, s. 131-134; Aynı yazar, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 74.

33 Mehmed Âkif, bu durumu eserinde şu şekilde ifade etmiştir (*Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 2108, vr. 1a): "Bu Âkif-i künc-i mahmedet olan abd-i bivücûdları, Teşrifâtî-i Divân-ı müşeyyedü'l-erkânları bulunmak hase-

Mehmed Âkif, hazırladığı teşrifat defterinde de III. Mustafa'nın cülüsünü, bu münasebetle yapılan merasimleri, verilen karşılıklı hediyeleri ve sultanın kılıç alayını bütün teferruatıyla kaydetmiştir³⁴.

Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'de, teşrifata müteallik olarak elçi kabulleri, donanma merasimi, gemi indirme, top dökümü, sünnet ve diğer düğünler ve bu düğünlerdeki çeşitli eğlenceler, bu münasebetle alınıp verilen hediyeler, bunların miktar ve tertibi, mevlid merasimleri, Ramazan ve Kurban Bayramı merasimleri, has ahırdaki atların çayıra salınma teşrifatı, ulûfe dağıtılması, Osmanlı sefirlerinin gönderilmeleri ve kabulleri, surre alayının gönderilmesi ve hacıların geri dönüşleri gibi konular teferruatlı olarak anlatılmıştır.

Mehmed Âkif, 13 Mart 1759'da III. Mustafa'nın ilk çocuğu olan Hibetullah Sultan'ın doğumu vesilesiyle yapılan şenlikleri de geniş bir şekilde nakletmiştir. Bu doğum imparatorluk için hayati önemi haizdi ve şenlikler Haşmet'in *Surnâmesi*'ne de konu olmuştu³⁵. Zira I. Mahmud ve III. Osman'ın çocukları

biyle deydene-i müstahsene-i Âl-i Osmânî üzere bîat-ı hümâyûn-ı şehriyârileri resm ü tertib olunmak bâbında emr-i humâyûn-ı şehinşâhileri şeref-sudûr edüp ancak cedd-i izâmları Sultân Mehmed Hân-ı huld-âşiyân zamânlarından berü vâki' olan cülûs-ı humâyûnların ba'zıları esnâ-yı gazâda ve ba'zan icâletü'l-vakte tesâdüf ile merâsim-i kavânîn-i kadîmenin vech-i etemm üzere kemâhüve'l-uhrâ icrâsı rû-nümâ olmadığından nâşi defâtir-i teşrifât ve gerek nuseh-i tevârih ve eczâ-yı vekâyî'ata ale't-tertîb tahrîr olunmayup her birinde câ-be-câ fikarât vechi üzere sebt-i sahîfe-i tastîr olunduğu karîn-i iz'ân-ı vekâyî-şinâsân olmağla mustağnin ani'l-beyândır”.

34 BOA, Babıali Evrak Odası (=BEO), *Sadaret Defterleri*, nr. 350, vr. 1b-29b. Filiz Karaca'nın tespitlerine göre bu defter bir cülûs merasimi defteridir (*Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 77). Defterin sonraki yıllara ait merasimleri de içine alan tamamının neşri için bk. Üzeyir Yıldırım, *Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dair Kaynak Bir Eser*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007; *An Ottoman Protocol Register, Containing Ceremonies From 1736 to 1808: BEO Sadaret Defterleri 350 in Prime Ministry Ottoman State Archives*, İstanbul, yay. Hakan T. Karateke, İstanbul 2007.

35 Haşmet'in eseri için bk. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, VI-VII, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2011, s. 1-79; Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, *Haşmet Külliyyatı*, Sivas 1994, s. 48-50, 426-454; *Vilâdetnâme*, haz. R. Ekrem Koçu, İstanbul 1939; Hibetullah Sultan'ın doğumu vesilesiyle yapılan şenliklerin ayrıntılı bir tasviri için bk. Mehmed Hâkim, *Târih*, II, vr. 416a-450a.

olmadığından Osmanlı hanedanı ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştı. Hibetullah Sultan'ın doğumu, bu mâkûs talihi tersine çevirmiş ve bu sebeple doğum münasebetiyle on gün süren şenlikler tertip edilmiş, İstanbul halkı gönüllerince eğlenmiştir. *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*'de bu şenlik ve yapılan merasimler ayrıntılı bir biçimde nakledilmiştir³⁶, ancak bu şenlikleri anlatan diğer eserlere nazaran, Mehmed Âkif, daha çok teşrifat boyutunu ele almış ve eserinde halkın günlük eğlencelerine, doğum için yapılan şenlik hazırlıklarına ve halkın doğum sebebiyle duyduğu mutluluğa değinmemiştir.

Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis, Osmanlı diplomasi tarihi açısından da birinci derecede önemi haizdir. Zira eserde elçi kabulleri, bu münasebetle yapılan merasimler ve ikili ilişkilerin durumuna göre elçi kabullerinde yapılan değişikliklere dair diğer kaynaklarda bulunmayacak ayrıntılara yer verilmiştir. Bunun yanında yalnızca yabancı ülke elçileri değil, Osmanlı sefirlerinin tespiti, hazırlanmaları, gönderilmeleri ve geri dönüşte kabulleri münasebetiyle yapılan merasimler de eserde hassaten nakledilmiştir.

Mehmed Âkif, teşrifatçı olması hasebiyle tayin ve azillere dair de önemli bilgiler vermiştir. Bu münasebetle yapılan merasimler ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve bunları tarihleri gününe varana kadar verilmiştir. Müellifimiz yalnızca umumî tevcihatları ve merkezi atamaları değil, taşraya dair tayinleri de yazmıştır. Ayrıca Eflak ve Boğdan voyvodalarının, Kırım hanlarının ve Mekke emirlerinin tebdilleri hakkında da malumat verilmiştir. Buna rağmen devrin vekayinüvisti Mehmed Hâkim'in *Târih*'inde Mehmed Âkif'in eserine nazaran tayin ve azillere dair daha fazla malumat bulmak mümkündür.

Bunların yanında *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, III. Mustafa'nın günlük hayatına dair de önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Sultanın gezileri, ziyaretleri, Cuma ve

³⁶ *Târih-i Cûlûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 119b-126b.

bayram namazlarında hangi camilere gittiği, eğlenceleri vs. padişah merkezli ele alınan konulardan bazılarıdır. Mehmed Âkif'in sultanın günlük hayatına dair verdiği bilgiler III. Mustafa'nın saltanat devrini ihtiva eden rûznâme ve rûzmerrelerle mukayeseli kullanılmalıdır. Rûznâme türü eserlerde padişahın bir günü nasıl geçirdiğine dair daha fazla malumat verilmektedir³⁷. Buna mukabil Mehmed Âkif, padişahın hayatını daha çok teşrifati ilgilendiren boyutu ile aktarmaya çalışmıştır.

Mehmed Âkif, eserinde İstanbul tarihine dair de önemli bilgiler vermiştir. Şehirde ciddi tahribata yol açan yangınlar özellikle anlatılmıştır. Örneğin 23 Aralık 1758³⁸ tarihinde İstanbul'da Nahlbend Mahallesi'nde Dülbend Ağası'nın evinden kaza sonucu ortaya çıkan yangın kısa sürede yayılmış, bir tarafı Çatladıkapı ve Küçük Ayasofya üzerinden Cündî Meydanı'na ve diğer kolu ise Sultanahmet Bîmârhanesi'nden Kadırga Limanı'na kadar ulaşmıştır. Yangın söndürme çalış-

37 Sır Kâtibi Abdullah Efendi'nin rûznâmesi 16 Safer 1171-25 Rebiülevvel 1177 (30 Ekim 1757-3 Ekim 1763) tarihleri arasındaki olayları ihtiva eder (Yunus Irmak, *III. Mustafa Rûznâmesi (1171-1177/1757-1763)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991). III. Mustafa'nın kahvecibaşılığı ve musahibliği hizmetinde bulunmuş olan Nakşî Mustafa Ağa hükümdarın günlük hayatını yansıtan bir eser yazmıştır, ancak bu eser bugün kayıptır. 1171 (1758) yılına ait üç aylık hadiseleri ihtiva eden kısmı İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından neşredilmiştir ("Vekayî Sultânî Tarih-i Nakşî", *Türk Tarih-i Encümeni Mecmuası*, sayı: 98 (İstanbul 1929), s. 12-15). Yine III. Mustafa döneminde kaleme alınmış ve İstanbul'daki günlük gelişmelerin işlendiği ve yanlışlıkla *Mehmed Hasib Rûznâmesi* olarak isimlendirilmiş müellifi belli olmayan eserde de 10 Zilkade 1182-11 Zilkade 1193 (18 Mart 1769-20 Kasım 1779) tarihleri arasındaki hadiseler, gelişi güzel anlatılır (*Osmanlı Rus Harbi Esnâsında Bir Şâhidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)*, haz. Süleyman Göksu, İstanbul 2007). Başka bir rûzmerre ise 6 Rebiülevvel 1168-24 Şevval 1179 (21 Aralık 1754-5 Nisan 1766) tarihleri arasındaki tayin, azl, sürgün, mevâcib dağıtılması, yangın, deprem gibi hadiseleri gün gün verir (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nr. 397). Rûzname ve rûzmerreler için bk. Fikret Sarıcaoğlu, "Rûznâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVII, 278-281; Aynı yazar, "Sır Kâtibi, Osmanlılar'da", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVII, 117-118.

38 Yangının tarihi hususunda Mehmed Hâkim, 22 Rebiülevvel 1172 (23 Kasım 1758) tarihini verir (*Tarih*, II, vr. 410a-b). Bu devri anlatan bir rûznâmede yangının tarihi 22 Rebiülâhir 1172 (23 Aralık 1758) olarak kaydedilmiştir (Yunus Irmak, *III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 36).

malarına bizzat III. Mustafa da katılmış ve çalışmaları yerinde izlemiştir. Bu yangın, devrin diğer kaynaklarına nazaran bazı yönleriyle *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*'de daha teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır³⁹.

Eserde taşra ahvali hakkında da önemli bilgiler verilmektedir. Taşra idarecilerinin tayin ve azilleri kadar, Haremeyn, Suriye, Anadolu, Mısır ve imparatorluğun Avrupa eyaletlerindeki asayişsizlikler ve bunlara karşı alınan tedbirler de Mehmed Âkif'in bilgi verdiği hususlardır. Örneğin eserde Aralık 1759'da Şam, Sayda, Saka, Beyrut, Trablusşam, Gazze, Remle, Kudüs, Ba'albek, Antakya ve Hama çevresinde meydana gelen şiddetli bir deprem hakkında bilgiler verilmiştir. Depremin özellikle Şam şehrinde yol açtığı tahribat üzerinde durulmuş ve tamir çalışmalarına dair alınan tedbirlere temas edilmiştir⁴⁰.

Müellif, III. Mustafa dönemindeki bazı kanunî düzenlemeler hakkında da malumat verir. Örneğin gayrimüslimlere dair kıyafet veya halkın vaşak ve kakum kürk giymemesine dair düzenlemeler bunlar arasındadır.

Sultan III. Mustafa ve Sadrazam Koca Râgıb Paşa'nın emriyle kaleme alınan Mehmed Âkif'in *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis* adlı eseri muhtevası dikkate alındığında bir teşrifat defteri olmaktan uzaktır. Zira eserde yalnızca teşrifata has konulara dair bilgi verilmemiştir. Bu sebeple Âkif'in çalışması kendinden önce kaleme alınmış olan ve bir teşrifat defteri sayılan Mehmed bin Ahmed'in *Defter-i Teşrifat* adlı eserinden farklılık arzeder⁴¹. Nâilî Abdullah Paşa'nın *Mukaddime-i Kavanîn-i Teşrifat* adlı eseri de daha çok bazı merasim

39 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 109b-110a.

40 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 197a-b, 266a-b. Mehmed Hâkim, Şam ve çevresinde etkili olan şiddetli depremin 8 Rebiülevvel 1173'te (30 Ekim 1759) meydana geldiğini kaydetmiştir (*Târih*, II, vr. 19a-b). Ambraseys ve Finkel'in çalışmasında ise Halep ve çevresinde 10 Haziran 1759 ile 13 Ekim 1760 tarihlerinde hafif şiddetli ve hasara yol açmayan sarsıntılarının olduğu bilgisi verilmektedir (*Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler. Bir Tarihsel İnceleme 1500-1800*, çev. M. Umur Koçak, Ankara 2006, s. 130).

41 Mehmed bin Ahmed'in *Defter-i Teşrifat* adlı eseri 1106-1108 (1695-1697) tarihleri arasındaki teşrifata müteallik hususlar yanında, daha çok bazı merasimler hakkında esas prensipleri ve çeşitli âdetleri tespit etmeye yönelik bir çalışmadır (Karaca, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 72).

kaidelerinin ortaya çıkış sebep ve manalarını tetkik etmek üzere kaleme alındığından⁴², Mehmed Âkif'in eserinden farklıdır.

Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis ve Vuku'ât-ı Divâniyye

Mehmed Âkif'in hazırladığı *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, müellifimizin 1 Cemâziyelâhir 1180'de (4 Kasım 1766) azledilmesinden hemen sonra yerine teşrifatçı olarak tayin edilen Elhâc Ebûbekir Vahdetî Efendi'nin kaleme aldığı *Vuku'ât-ı Divâniyye*'nin⁴³ yegane kaynağıdır. Daha doğru bir tabirle, Vahdetî'nin eseri, Âkif'in eserinin eksik ve muhtasar bir nüshasıdır⁴⁴. Zira *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, 16 Safer 1171-9 Şevval 1174 (30 Ekim 1757-14 Mayıs 1761) tarih aralığındaki olayları ihtiva ederken, *Vuku'ât-ı Divâniyye* 3 Ramazan 1172-1 Zilhicce 1173 (30 Nisan 1759-15 Temmuz 1760) tarihleri arasındaki olayları kapsamaktadır.

Ebûbekir Vahdetî Efendi, birçok bölümü *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*'den muhtevayı özetleyerek almıştır. Vahdetî, özetlerken bazen konuları karıştırmıştır. Örneğin 8 Cemâziyelevvel 1173'te (28 Aralık 1759) Lehistan ortaelçisinin III. Mustafa'nın cülûsunu tebrik etmek için İstanbul'a girmesi vesilesiyle yapılan törenleri, birkaç cümle ile anlatmıştır. Ayrıca elçinin 11 Cemâziyelevvel 1173'te (31 Aralık 1759) Divân-ı Hümâyûn'a kabul edildiğini yazmıştır. Buna rağmen bu tarihte Lehistan değil, İsveç elçisi kabul edilmiştir. Lehis-

42 Nâilî Abdulah Paşa'nın eseri hakkında bk. Karaca, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 74.

43 *Vuku'ât-ı Divâniyye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, nr. 1529.

44 Bu durum, Vedat Arslangiray tarafından da tespit edilmiştir (bk. Vahdetî Ebûbekir Efendi, *Vuku'ât-ı Divâniyye*, Üniversite Ktb. TY. 1529, 65a-120b arası metni, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1974). Buna rağmen Arslangiray, Mehmed Âkif'in eserinin, İstanbul Üniversitesi'nde mezuniyet tezi olarak hazırlanan bir incelemeyi esas aldığı için, 26 Cemâziyelâhir 1173'te (14 Şubat 1760) son bulduğunu buna mukabil Vahdetî'nin eserinin 1 Zilhicce 1173'te (15 Temmuz 1760) bittiğini, bu sebeple Vahdetî'nin Âkif'in çalışmasını ikmal ettiğini ileri sürmüştür. Ancak Arslangiray'ın ileri sürdüğü gibi Âkif'in eseri 1 Zilhicce 1173 (15 Temmuz 1760) tarihinde değil, 9 Şevval 1174 (14 Mayıs 1761) tarihli bir kayıtla son bulmaktadır.

tan elçisi ise 19 Cemâziyelevvel 1173'te (8 Ocak 1760) huzura çıkmıştır⁴⁵.

Vukuât-ı Divâniyye'de Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'den aktarmalar yapılırken bazı bölümler ise tamamen atlanmıştır. Örneğin Mehmed Âkif'in uzun uzun anlattığı 21 Zilkade 1172'de (16 Temmuz 1759) Dubrovnik elçisinin Divân-ı Hümâyûn'da kabulü münasebetiyle yapılan merasimler⁴⁶; 18 Muharrem 1173'te (11 Eylül 1759) Sadrazam Râgıb Paşa'nın Küçüksu'ya gitmesi sebebiyle yapılan tören⁴⁷; Lehistan orta elçisinin 8 Cemâziyelevvel 1173'te (28 Aralık 1759) İstanbul'a girmesi münasebetiyle tertip edilen şenlikler⁴⁸ Vahdetî tarafından eserine alınmamıştır.

Tıpkı Basımı Yapılan Esad Efendi No. 2108'deki Yazma Nüsha ve Hususiyetleri

*Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis'in elimizde bugün yalnızca **bir nüshası** bulunmaktadır. Eser, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Kısmı, no. 2108'dedir. Eserin tesâhüb kaydında "Mekke Delilbaşı oğlu Şeyh Halil...", "Mekke..... Hacı Mustafa Hanefî makamında sebilci... diye sâkin", "Bir kızı evladım geldi dünyâya 15 R (1)183 (18 Ağustos 1769)", "Temellük el-hakir Ahmed İzzî bin Mehmed Lütfullah an-kâtibân-ı kalem-i divân-ı hümâyûn 25 Z (12)36 (23 Eylül 1821)" yazmaktadır.*

Ahmed İzzî, tesâhüb kaydını düştüğü yazı stiliyle metne derkenârlar çıkmıştır. Yapılacak merasimlerle ilgili düştüğü notlardan birini "gâflet olunmaya" diye bitirmiştir. Ahmed İzzî 19. yüzyılın ortalarında teşrifat kaleminde çalışmaktadır⁴⁹ ve 1273'te (1856) teşrifat kişedarı olmuştur⁵⁰.

45 Lehistan orta elçisinin Divân-ı Hümâyûn'a kabulü ve elçinin nâmesini teslim etmesi vesilesiyle tertip edilen törenler için bk. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 188a-189b.

46 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 151b.

47 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 161a.

48 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 185a-b.

49 Filiz Karaca, *Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, s. 176.

50 BOA, A. DVN, Dosya kısmı, nr. 117/76.

Elimizdeki nüsha, koyu kırmızı deri ciltle kaplı, tezhipli, cetveli ve miklepsizdir. Eserin temize çekilmiş olması takdim nüshası olduğunu belli etmektedir. Ancak tesâhüb kayıtlarından müellifin eseri takdim edemediği anlaşılmaktadır. Müellif eserini III. Mustafa veya Sadrazam Râgıb Mehmed Paşa'ya takdim için hazırlamış olmalıdır. Mehmed Âkif eserine birçok yerde hâşiyeler düşmüştür. Meselâ Amedci Abdullah'ın 1172'de (1759) reisülküttâb olmasına⁵¹ düştüğü tarihi, eserine derkenar olarak almıştır⁵².

Müellifin 1 Zilhicce 1181'de (19 Nisan 1768) ölümünden sonra sahiplik varacağına 15 Rebiülâhir 1183 (18 Ağustos 1769) tarihli bir kaydın düşülmesi de nüshanın eskiliğini göstermektedir. Muhtemelen müellifin takdim için temize çektiği eser ölümünden sonra Osmanlı bürokrasisindeki farklı bürokrat ve kâtipler tarafından kullanılmıştır.

İlk varığı numaralandırılmış 289 varaktan oluşan eser kırmızı mürekkeple yazılmış bir fihristle başlamaktadır. Fihrist başlangıçta çok düzenli yazılmışken ortalarda yazı bozulmaktadır. Boş cetveli fihrist yapraklarından sonra vakıf mührü vardır ve eserin ismi olarak “Târih-i Cülûs-ı Mustafa Han” yazılmıştır.

Elimizdeki nüsha, “Rikâb-ı hümâyûna kapudan paşanın arz eylediği hedâyâsı” başlığıyla birden bire kesilmektedir. Nüshanın sonu düşüp, kaybolmuş olabilir. Ancak fihriste göre eserde bir eksiklik görünmemektedir. Eserin birdenbire son bulması müellifin eserini baştan planladığı gibi tamamlayamadığı intibasını vermektedir. Bu kadar emek verilmiş eseri müellif bir hatimeyle bitirmeliydi. Yeni bir nüshası bulunana kadar bu hususlar karanlıkta kalacaktır.

51 Abdullah Efendi 14 Zilkade 1172'de (9 Temmuz 1759) reisülküttâb olmuştur. Bk. Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, s. 42.

52 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, vr. 151a.

